

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายของกับการส่งเสริมประชาธิปไตยในตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน มีแนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเรื่องประชาธิปไตย
- 2.2 แนวคิดเรื่องประชาสังคม (Civil Society)
- 2.3 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน
- 2.4 แนวคิดการส่งเสริมประชาธิปไตยในท้องถิ่น
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ (Patronage System)
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.7 กรอบแนวความคิด

2.1 แนวคิดประชาธิปไตย

ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Democracy ซึ่งมาจากคำภาษากรีกว่า Democratia ซึ่งประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ Demos กับ Kratein คำว่า Demos หมายถึงประชาชน และ Kratein หมายถึง การปกครอง ดังนั้น ประชาธิปไตย (Demokratia) จึงหมายถึงประชาชนปกครอง หรือการปกครองโดยประชาชน ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายและคำจำกัดความไว้แตกต่างกัน เช่น

กระมล ทองธรรมชาติ (2521) ให้ความหมายว่า ประชาธิปไตยหมายถึง การปกครองที่ถือเสียงข้างมากเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ โดยมีกฎหมายหรือข้อบังคับต่าง ๆ ซึ่งสถานิติบัญญัติตราขึ้น โดยรัฐบาลจะเป็นผู้วางรายละเอียดในการปฏิบัติตามกฎหมายนั้น ๆ ใช้บังคับกับบุคคลทั้งหมด

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523) ให้ความหมายว่า อุดมการณ์ ซึ่งประกอบด้วย การมีศรัทธาในความสามารถในสติปัญญา การมีศรัทธาในความสามารถที่จะฝ่าฟันเหตุผลเพื่อประกอบการ

ตัดสินใจความเชื่อในความเท่าเทียมกันทางกฎหมายและทางการเมือง ความเชื่อในอำนาจทางการเมือง ปกครองของรัฐบาลที่เกิดจากตัวแทนของประชาชน ความเชื่อในสถาบันทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม มีความเคารพในความคิดเห็น และการตัดสินใจของมติดินส่วนมาก

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ประชาธิปไตยมีความหมายครอบคลุม 3 ประเด็นคือ

- 1) ประชาธิปไตยในฐานะเป็นระบอบการปกครอง
- 2) ประชาธิปไตยที่เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม
- 3) ประชาธิปไตยในฐานะเป็นอุดมการณ์ ซึ่งแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

1) ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบอบการปกครอง (Democracy as a form of government) หมายถึง รูปแบบการปกครองที่ชี้ให้อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน เป็นการปกครองที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การเลือกตั้งผู้แทน การสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนการแสดงความคิดเห็นต่อการบริหารงานของรัฐบาล การเสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาล ฯลฯ นอกจากนี้ ยังเป็นการปกครองที่อาศัยเสียงข้างมาก โดยอยู่บนพื้นฐานของความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคน ว่ามีวิจรรย์ญาณในการตัดสินใจด้วยความเที่ยงธรรมและชอบด้วยเหตุผล

ลักษณะของการปกครองแบบประชาธิปไตย มีองค์ประกอบดังนี้

1.1) รัฐบาล ในระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลจะต้องมีลักษณะดังที่ Abraham Lincoln ได้กล่าวไว้ว่า “รัฐบาลประชาธิปไตยคือ รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน” ซึ่งหมายถึง รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน โดยประชาชนทุกคนมีสิทธิลงคะแนนเสียงและสมัครเข้ารับการเลือกตั้งเป็นรัฐบาล และจะต้องบริหารประเทศให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทุกคน

1.2) การเลือกตั้ง ในระบอบประชาธิปไตยจะอาศัยวิธีการคัดเลือกบุคคลให้เป็นตัวแทนหรือเป็นรัฐบาลโดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งเป็นสำคัญ กระบวนการดังกล่าวจะทำให้ได้คณะผู้บริหารเป็นไปตามความต้องการของคนส่วนใหญ่ นอกจากนี้ ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนสามารถเสนอตัวเข้ารับใช้ส่วนรวมได้อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันอีกด้วย

1.3) การปกครองโดยเสียงข้างมาก หัวใจสำคัญประการหนึ่งของระบอบประชาธิปไตยคือ นักประชาธิปไตยจะต้องมีฐานคติว่า การตัดสินใจโดยประชาชนส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะเป็นสิ่งที่ดีกว่าการตัดสินใจโดยคนส่วนน้อย การปกครองโดยเสียงข้างมากจึงหมายถึง การยอมรับเสียงข้างมากของผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งให้เป็นรัฐบาล รวมถึงการออกกฎหมาย การวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ ต้องเป็นไปตามความเห็นชอบของเสียงข้างมากในสภา ซึ่งเป็นไปตามหลักการของการสนองต่อความต้องการของมหาชนที่ได้เลือกผู้แทนของตนเข้าไปในสภา

2) ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม (Democracy as a way of life) มีความหมายเกี่ยวข้องกับความรักชอบของบุคคลในชีวิตประจำวัน เป็นวิถีชีวิตรวมถึงบทบาทหน้าที่ของบุคคลที่มีต่อสังคม

ลักษณะวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย จำแนกได้ดังนี้

2.1) เคารพเหตุผลมากกว่าตัวบุคคล ในสังคมประชาธิปไตยจะต้องไม่ให้ความสำคัญต่อตัวบุคคลมากกว่าเหตุผล ต้องยอมรับว่าบุคคลแต่ละคนย่อมมีข้อจำกัด จะต้องไม่เคร่งครัดในระบบอาวุโส (Seniority) ไม่ศรัทธาในตัวบุคคลถึงขั้นเป็นปฐมนิยบุคคลที่ทำอะไรแล้วถูกต้องดังจะไปหมด จะต้องสามารถวิพากษ์วิจารณ์โดยอยู่บนพื้นฐานของเหตุและผลได้ มีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล เพราะเหตุผลเท่านั้นที่จะจรรโลงประชาธิปไตยให้ดำเนินไปได้

2.2) รู้จักการประนีประนอม (Compromise) ในสังคมประชาธิปไตยบุคคลย่อมมีเสรีภาพในการคิด โดยธรรมชาติความคิดของแต่ละคนย่อมแตกต่างกัน ดังนั้น ความคิดที่แตกต่างกันจึงถือเป็นเรื่องปกติในสังคมประชาธิปไตย ความแตกต่างทางความคิดก่อให้เกิดการสร้างสรรค์และพัฒนาการที่จะประสานแนวความคิดที่แตกต่างของแต่ละคนได้ จะต้องรู้จักประนีประนอมไม่แก้ปัญหาคับด้วยความรุนแรงหรือแตกหัก ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพราะหากมีการใช้กำลังหรือความรุนแรงแล้ว ย่อมแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไม่มีเหตุผล ซึ่งขัดกับหลักความเชื่อมูลฐานของประชาธิปไตยที่ถือว่ามนุษย์มีเหตุผล

2.3) มีระเบียบวินัย คนในสังคมประชาธิปไตยจะต้องเป็นผู้มีระเบียบวินัย ปฏิบัติตามกฎหมายเสมอ จะต้องช่วยกันทำให้กฎหมายของบ้านเมืองมีความศักดิ์สิทธิ์ โดยไม่ยอมให้ผู้ใดมาละเมิดได้ตามอำเภอใจ แม้ว่าสิทธิเสรีภาพจะเป็นหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตย แต่จะต้องอยู่ในขอบเขตของกฎหมาย หรือใช้สิทธิโดยไม่ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น หากเห็นว่ากฎหมาย

ฉบับใดบัญญัติขึ้นมาโดยไม่เป็นธรรม จะต้องหาทางเรียกร้องให้มีการแก้กฎหมายนั้น มิใช่ใช้วิธีฝ่าฝืนไม่ยอมรับ ซึ่งจะทำให้เกิดความวุ่นวายตามมา

2.4) มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (Public Spirit) เป็นความรู้สึกว่าประชาชนทุกคนเป็นเจ้าของประเทศ ดังนั้น แต่ละคนจึงต้องมีหน้าที่ในการรักษาสาธารณะสมบัติ มีหน้าที่ในการปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองดี จิตสำนึกดังกล่าวนี้เกิดขึ้นจากความสำนึกว่าการที่ตนได้รับการศึกษามีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพและดำรงชีพอยู่ได้เป็นพระสัจจกัมเป็น ส่วนรวมของทุกคน

3) ประชาธิปไตยในฐานะเป็นอุดมการณ์ (Democracy and Ideology) อุดมการณ์ประชาธิปไตยยึดหลักการในเรื่องความเสมอภาค (Equality) สิทธิเสรีภาพ (Liberty) และภราดรภาพ (Fraternity) ผู้ที่มีอุดมการณ์ประชาธิปไตยจะต้องเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ทุกคน ว่ามีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

ลักษณะของอุดมการณ์ประชาธิปไตย มีรายละเอียดดังนี้

3.1) ความเสมอภาค (Equality) ระบอบประชาธิปไตยมีความเชื่อว่า คนทุกคนมีความเท่าเทียมกันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของรัฐเหมือนกัน ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตยมี 5 ประการ คือ ความเสมอภาคทางการเมือง ความเสมอภาคต่อการปฏิบัติของกฎหมาย ความเสมอภาคในโอกาส ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ และความเสมอภาคทางสังคม

3.2) สิทธิเสรีภาพ (Liberty) ในระบอบประชาธิปไตยถือว่า บุคคลมีอำนาจอันชอบธรรมหรือมีความสามารถที่จะทำการได้โดยชอบธรรม สิทธิของบุคคลเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับโดยธรรมเนียมประเพณีหรือกฎหมายในด้านเสรีภาพถือว่าบุคคลย่อมมีอิสระในการกระทำการใด ๆ ได้ตามความปรารถนาภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายกำหนดสิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ เสรีภาพในการพูด การพิมพ์ และการโฆษณา, เสรีภาพในการนับถือศาสนา, เสรีภาพในการสมาคมหรือรวมกลุ่ม, สิทธิในทรัพย์สิน, สิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย และสิทธิส่วนบุคคล

3.3) ภราดรภาพ (Fraternity) อุดมการณ์ประชาธิปไตยในด้านภราดรภาพ หมายถึง การที่บุคคลปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเห็นอกเห็นใจในฐานะเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน และมีความรู้สึกต่อกันฉันท์พี่น้อง โดยไม่แบ่งเพศ เชื้อชาติ ชนชั้นวรรณะ หรือลัทธิความเชื่อ

หลักการสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

- หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน หมายถึง ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอสูงสุดในการปกครองประเทศ
- หลักเสมอภาค ประชาชนทุกคนมีความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย ความเท่าเทียมกันทางการเมือง
- หลักสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ ได้แก่ การที่ประชาชนมีอำนาจอันชอบธรรมในการเป็นเจ้าของทรัพย์สิน มีอิสระในการกระทำในขอบเขตของกฎหมายและมีแนวทางปฏิบัติตนที่เป็นอิสระภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย
- หลักนิติธรรม การปกครองระบอบประชาธิปไตย มีหลักกฎหมายเป็นกฎเกณฑ์และกติกาสังคมของประเทศคือ การที่ประชาชนใช้กฎหมายเป็นหลักในการทำงานเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและเกิดความยุติธรรมในสังคม
- หลักการยอมรับเสียงข้างมาก คือ การที่ประชาชนในรัฐใช้มติของประชาชนส่วนใหญ่เป็นหลักในการทำงาน
- หลักการใช้เหตุผล คือ การที่ประชาชนใช้หลักเหตุผลเป็นหลักในการหาข้อสรุปเพื่อทำงานร่วมกัน หรือการอยู่ร่วมกัน
- หลักประนีประนอม คือ การที่ประชาชนไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญห แต่ใช้การตกลงร่วมกันในการจัดข้อขัดแย้งที่ไม่เห็นด้วย
- หลักการยินยอม คือ การที่ประชาชนใช้วิจารณญาณในการตัดสินใจ เป็นตัวของตัวเอง โดยปราศจากการบังคับ มีความเห็นตรงกัน จึงตัดสินใจผ่านตัวแทนของประชาชนในการดำเนินงานทางการเมืองและการปกครอง

หลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตย

- 1) การยอมรับว่าทุกคนมีสติปัญญา มีเหตุผล
- 2) การยอมรับว่าทุกคนมีอิสระและเสรีภาพ
- 3) การยอมรับว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกัน
- 4) อำนาจอสูงสุดในการปกครองเป็นของประชาชน
- 5) อำนาจอปกครองของรัฐบาลเกิดขึ้นจากความยินยอมของประชาชนผู้ถูกปกครอง โดยมี

วิธีการแสดงความยินยอมต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ การใช้สิทธิเลือกตั้ง

6) ประชาชนมีสิทธิในการคัดค้านหรือเปลี่ยนแปลงรัฐบาลตามวิธีการที่กฎหมายกำหนด หากว่ารัฐบาลไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ เช่น การเปลี่ยนไปลงคะแนนเสียงให้พรรคฝ่ายค้านเมื่อมีการเลือกตั้ง หรือ การเข้าชื่อถอดถอนนายกรัฐมนตรี

รูปแบบของประชาธิปไตย แบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

1. ประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) เกิดขึ้นในชุมชนเล็ก ๆ เช่น ในสมัยกรีกโบราณซึ่งสามารถเรียกประชุมประชาชนได้ทุกคน และลงมติโดยการชูมือ
2. ประชาธิปไตยโดยการเลือกตั้งตัวแทน (Representative Democracy) เนื่องจากประชาชนในชุมชนมีเป็นจำนวนมาก ดังนั้น จึงต้องใช้วิธีเลือกตั้งผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่แทนตนในสภาซึ่งประชาธิปไตยโดยการเลือกตั้งตัวแทนมี 2 ระบบ คือ ระบบรัฐสภา ซึ่งมีประเทศอังกฤษเป็นแม่แบบ และระบบประธานาธิบดี ซึ่งมีประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นแม่แบบ

คุณค่าของประชาธิปไตย

1. คุณค่าทางการเมือง

- ประชาชนมีสิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
- ประชาชนมีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงตัวผู้ปกครองรัฐ เมื่อนำการบริหารงานผิดพลาด

2.คุณค่าทางเศรษฐกิจ

- ประชาชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตได้
- ประชาชนมีเสรีภาพในการผลิต การบริการ การลงทุนต่างๆ
- ประชาชนมีอำนาจในการซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้า
- ประชาชนได้รับการคุ้มครองจากรัฐอย่างเป็นธรรมในการรับบริการทางเศรษฐกิจ

3.คุณค่าทางสังคม

- ประชาชนมีโอกาสดำเนินการคุ้มครองจากรัฐในด้านสิทธิมนุษยชน
- ประชาชนมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์
- ประชาชนมีความเท่าเทียมกันในโอกาสและสิทธิในการดำเนินชีวิตภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย

- ประชาชนรู้จักอยู่ร่วมกันโดยสันติวิธี

2.2 แนวคิดเรื่องประชาสังคม (Civil Society)

จากเอกสาร เรื่อง “จากปัจเจกสู่สาธารณะ : กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เดวิท แมทิวส์ ได้เสนอแนวคิดการสร้าง "ชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดี (Healthy Public Life) หรือประชาสังคมที่เข้มแข็ง (A Strong Civil Society) แนวคิดนี้ เดวิท แมทิวส์ ได้จากการรวบรวมและวิเคราะห์งานวิจัยของ โรเบิร์ต พัทแนม (Robert Putnam) ได้เสนอว่าการปกครองที่มีประสิทธิภาพและเศรษฐกิจที่มั่นคงของชุมชนในอิตาลีที่เขาศึกษานั้น แยกไม่ขาดจากชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดี (Healthy Public Life) หรือจากความเป็น “ประชาสังคม” พัทแนม พบว่า องค์ประกอบที่สำคัญของประชาสังคมที่เข้มแข็งและสามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการวัดความเข้มแข็งของประชาสังคมได้จากองค์ประกอบ 6 ประการ คือ (ประเวศ วะสี, 2541)

1) โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องทางการสื่อสาร

ชีวิตสาธารณะต้องการโอกาส ต้องการพบปะและพื้นที่ที่จะทำงาน รวมไปถึงต้องการช่องทางหรือเครือข่ายการสื่อสาร ชุมชนที่มีชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดีต้องการสถานที่ที่ผู้คนสามารถพูดถึงปัญหาร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุยที่เป็นทางการ เช่น เวที หรือ การประชุมของชุมชน และการพบปะพูดคุยที่ไม่เป็นทางการ เช่น การสนทนาของคนสองคน หรือการสนทนาของคนกลุ่มเล็ก สถานที่ดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการก่อกำเนิดเจตจำนงทางการเมือง (Political Will) การแก้ไขปัญหาสาธารณะ และที่สำคัญมากที่สุดก็คือ เป็นที่ที่สร้างความเป็น “พลเมือง” ให้กับประชาชน ดังนั้นการตรวจสอบความเข้มแข็งของประชาสังคมหรือชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดีประการหนึ่งก็คือ ให้ดูว่าชุมชนที่กำลังศึกษานั้นมีพื้นที่สาธารณะ (Public Space) มากน้อยเพียงใด และองค์รวมของที่สาธารณะนี้ก็คือ โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ (Civic Infrastructure) ของชุมชน

2) กระบวนการสำคัญของชุมชน

กระบวนการสำคัญของชุมชน ในที่นี้หมายถึง กระบวนการตัดสินใจภายในชุมชน หรือพฤติกรรมการตัดสินใจในเรื่องสาธารณะของชุมชน นั่นคือ การตัดสินใจกิจการสาธารณะจะต้องดำเนินไปอย่างไม่มีรีบร้อน และบังคับให้คนในชุมชนตัดสินใจ แต่ต้องดำเนินการหลัง “กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน” ซึ่งหมายถึง การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน เพื่อทำความเข้าใจให้ตรงกัน เช่น อะไรคือสิ่งที่มีคุณค่าต่อเราในฐานะที่เป็นชุมชน อะไรคือผลประโยชน์ร่วมของเรา

ในฐานะที่เป็นชุมชนเรามีเป้าหมายตรงกันหรือไม่ อะไรคือสิ่งที่เรา(ชุมชน)คิด เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น กระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างคนในชุมชนและสาธารณะจะทำให้เราอยู่ในสิ่งที่เราต้องการจะรู้ซึ่งไม่สามารถรู้ได้โดยลำพังการเรียนรู้ของชุมชนแยกไม่ขาดจากการสร้างสำนึกสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดี หรือชุมชนที่มีประชาสังคมที่เข้มแข็ง จึงมิได้เป็นอะไรอื่น นอกจากชุมชนแห่งการเรียนรู้

3) ภาวะนำและผู้นำชุมชน

ในชุมชนที่ชีวิตสาธารณะเข้มแข็ง ชุมชนเต็มไปด้วย “ภาวะการนำ” ที่แต่ละคนสามารถจะริเริ่มนำในสิ่งที่สร้างสรรค์ ผู้นำมิได้มีไว้เพื่อทำหน้าที่เป็นคนปิดประตู แต่เป็นคนเปิดประตูถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้คนอย่างมากขึ้น และไม่ผูกขาดการเป็นเจ้าของปัญหาหรือเจ้าของชุมชน ผู้นำของชุมชนที่อ่อนแอและชุมชนที่ชีวิตสาธารณะเข้มแข็งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ผู้นำในชุมชนประเภทแรก คอยแต่ปกป้องสถานะของตนเองและควบคุมการกระทำและไม่กระทำของคนอื่นอย่างเข้มงวด ส่วนผู้นำในชุมชนประเภทหลัง พร้อมเสมอที่จะปล่อยให้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อสิ่งที่ดีกว่า และเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างและไกล และเป็นผู้ที่พร้อมเรียนรู้จากความล้มเหลวอย่างไม่ยอมจำนน

4) กรอบแนวคิดหรือโลกทัศน์ของคนในชุมชน

ปัจจัยอีกประการที่สำคัญมากต่อการนำชุมชนไปสู่ชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดีหรือไม่ดีก็คือกรอบแนวคิด โดยเฉพาะกรอบแนวคิดในการแก้ปัญหาและการมองความเป็นไปของสรรพสิ่ง วอน กริสแฮม เรียกกรอบแนวคิดนี้ว่า “หลักนำการปฏิบัติ” (Guiding Principles) ในชุมชนที่อุดมด้วยชีวิตสาธารณะนั้น เป็นกรอบแนวคิดที่เน้นการมีส่วนร่วมของภาคสาธารณะและการทำงานเพื่อส่วนรวม และจอห์น แมคไนท์ ผู้ศึกษาองค์กรชุมชน อธิบายว่าหลักนำการปฏิบัติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคือ “จงถือว่ามนุษย์ทุกคน คือ ทรัพยากรที่ล้ำค่า” เป็นหลักนำที่มองชุมชนในฐานะองค์รวมของศักยภาพของปัจเจกบุคคลในชุมชน และมีความสำคัญต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาคม เพราะเมื่อชุมชนให้ความสำคัญต่อศักยภาพของคนในชุมชน ชุมชนนั้นย่อมตระหนักถึงความเป็นไปได้ของการริเริ่มดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในเรื่องแนวคิดต่อพลังในชุมชน

ชุมชนที่มีชีวิตสาธารณะที่ดี จะมีกรอบแนวคิดที่แท้จริง เป็นพลังที่มาจาก ประชาชน “ประชาชนในท้องถิ่นเท่านั้น ที่จะสามารถแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น”และวิถีทางเดียว ที่จะทำให้ชุมชน เป็นชุมชนที่น่าอยู่ก็คือ ประชาชนในชุมชน ต้องเข้าใจและยอมรับความรับผิดชอบของตน ต่อทุก ๆ เรื่อง ที่เกิดขึ้นกับชุมชน

5) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน

ในชุมชนที่มีชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็งนั้น คนในชุมชนมักไม่พึ่งพาสถาบันของรัฐ แม้ว่าสถาบันดังกล่าวจะดีและมีประสิทธิภาพ แต่ในชุมชนที่ไม่มีชีวิตสาธารณะนั้น คนในชุมชน มักจะพึ่งพาสถาบันของรัฐ ส่งผลให้รัฐมีภาระรับผิดชอบชุมชนในทุกด้าน จนไม่สามารถตอบสนองความต้องการ ได้ทั้งหมด และนำมาซึ่งความไร้ประสิทธิภาพในที่สุด พัทธเนม พบว่า ในเมืองที่มีชีวิตสาธารณะเข้มแข็งนั้น ความสัมพันธ์ของคนไม่ว่าจะเป็นสัมพันธ์ในรูปองค์กรหรือเครือข่าย ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มักเป็นความสัมพันธ์ต่อกันในแนวนอน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มักก่อให้เกิดความซื่อสัตย์และไว้วางใจต่อกัน แต่ในเมืองที่ค่อนข้างไร้ชีวิตสาธารณะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ระหว่างคนกับสถาบันทางสังคมมักเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง ที่ทั้งสองเอื้อประโยชน์ต่อกัน แต่ฝ่ายหนึ่งต้องพึ่งพาอีกฝ่าย ความสัมพันธ์ทั้งสองแบบต่างก่อให้เกิดการสื่อสาร แต่ข้อมูลที่ไหลตามช่องความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง มักเป็นข้อมูลที่เชื่อได้น้อย และความสัมพันธ์กันในแนวนอน (เท่าเทียม) นำไปสู่เมืองที่มีระบบการปกครองที่ดีและเศรษฐกิจมั่งคั่ง ความสัมพันธ์ในแนวดิ่งก่อให้เกิดการปกครองแบบมาเฟีย และทำให้เศรษฐกิจของเมืองถดถอย

6) ความสำนึกความเป็นชุมชน และธรรมเนียมแห่งการแบ่งปัน

ความเป็นชุมชนมิได้เริ่มต้นขึ้นด้วยธรรมเนียมแห่งความร่วมมือไม่ร่วมมือ ในทางตรงกันข้าม ธรรมเนียมแห่งความร่วมมือไม่ร่วมมือ เป็นสิ่งที่ก่อรูปขึ้นทีละน้อยจากกระบวนการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน ธรรมเนียมของความร่วมไม้ร่วมมือ นั้น เป็นสิ่งที่เกิดหรือพัฒนาขึ้นในระหว่าง หรือหลังจากที่คนได้มาทำงานร่วมกัน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหาชุมชน เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสำนึกความเป็นชุมชนและยังเป็นตัวส่งเสริมให้ประชาชนอยากทำงานร่วมกันในอนาคต

2.2 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน มีหลักคิด และหลักการที่สำคัญ ได้แก่ การยึดถือชุมชนเป็นเป้าหมายและเป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนา ถือว่าการพัฒนาประเทศต้องตั้งอยู่บนฐานของชุมชนท้องถิ่น มุ่งปลดปล่อยชุมชนท้องถิ่นจากการครอบงำของการพัฒนาแบบทุนนิยม ถือชุมชนเป็นหน่วยผลิตและจัดการทรัพยากร ชุมชนเป็นหน่วยวิเคราะห์ และชุมชนเป็นรูปธรรมของการกระจายอำนาจแนวคิดการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดหนึ่งที่จะสร้างให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชน การมีส่วนร่วมแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือ ร่วมใจ และก่อให้เกิดพลังของชุมชนที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆให้สำเร็จลุล่วงไปได้ กาญจนา แก้วเทพ ได้เสนอแนวคิดการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชนในประเด็นต่างๆดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ,2538)

1) ปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน

ปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น มีลักษณะแตกต่างไปจากปรัชญาของการพัฒนากระแสหลักคือการพัฒนาเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะในขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจมุ่งเน้นไปที่การเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ทางด้านวัตถุเป็นเป้าหมายสูงสุด เกณฑ์การวินิจฉัยความสำเร็จของการพัฒนา ก็คือปริมาณวัตถุที่เพิ่มขึ้น (ที่เป็นรูปธรรมที่สุด ก็คือ GNP) แต่การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนนั้น ถือเอาความสุขของมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดที่เรียกว่า Human Centered Development เกณฑ์ที่วินิจฉัยความสำเร็จของการพัฒนาก็คือสถานะที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

ในการทำงานพัฒนากับประชาชนตามแนวทางวัฒนธรรม จึงต้องสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของบุคคลและชุมชน ให้ประชาชนรู้จักตนเอง เคารพตนเอง และผู้ที่เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชนต้องเริ่มศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน ถึงวัฒนธรรมที่เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเสมือนหนึ่งพลังสำหรับการพัฒนาคนและสังคม

2) หลักการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน มีหลักดังนี้

(1) การถือเอาชาวบ้านเป็นตัวตั้งของการพัฒนา หลักการพัฒนานี้ถือเป็นการปรับกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนาชุมชนโดยเชื่อว่าประสบการณ์ชีวิตที่ชาวบ้านได้ผ่านการต่อสู้ เพื่อความอยู่รอดมาในคนแต่ละรุ่น และได้ส่งทอดบทเรียนนั้น เป็นมรดกชีวิตที่อยู่ในรูปของ

วัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญา ภูมิธรรม ความสามารถและศักยภาพของประชาชน ดังนั้น การทำงานจึงต้องเริ่มจากชาวบ้าน และสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่ ที่เรียกว่า การทำงานแบบ bottom - up

(2) การใช้แนวทัศนะแบบ positive approach คือการทำงานพัฒนา โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่ก่อน คือ ทำในสิ่งที่ชาวบ้านเขามีอยู่เป็นหลัก พัฒนาให้ดีขึ้น หรือพัฒนาเชื่อมโยงสู่สิ่งอื่นที่ชาวบ้านมี ในลักษณะที่เป็นองค์รวม (Holistic) ของมนุษย์และชุมชน

(3) การทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน ต้องยึดหลักการประสานงานกันระหว่างสิ่งที่นักพัฒนามี และสิ่งที่ชาวบ้านมี และต้องหลีกเลี่ยงหลักการ “เข้าแทนที่”(Substitution) ไม่ว่าจะมาจากฝ่ายใดก็ตาม ทั้งนี้โดยคำนึงความแตกต่างระหว่างนักพัฒนาและชาวบ้าน ซึ่งทำให้ที่ควรมีคือ พยายามศึกษาข้อเด่น และข้อด้อยของทั้งสองฝ่าย และทำงานร่วมกันเพื่อจัดข้อด้อยและประสานข้อดี

การทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน ที่มุ่งใช้วัฒนธรรมชุมชนของคนเป็นเครื่องมือให้ประชาชนมารวมกลุ่มเพื่อมองปัญหาร่วมกัน วางแนวทางในการดำเนินงานร่วมกัน ผสมผสานอย่างกลมกลืนกับวัฒนธรรมเดิม ภูมิปัญญาเดิม จนเกิดเป็นพลังชุมชนที่จะดำเนินการพัฒนาแก้ไขปัญหาวิถีชีวิตของตนเองได้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2538)

2.4 แนวคิด การส่งเสริมประชาธิปไตยในท้องถิ่น

ในขณะที่อำนาจรัฐและอำนาจเงินพยายามรวมศูนย์และทำลายความหลากหลาย วัฒนธรรมจะมีลักษณะหลากหลาย ไปตามชุมชนท้องถิ่นต่างถ้าเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมก็ต้องส่งเสริมความเป็นตัวเองทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ก็เท่ากับเป็นการกระจายอำนาจ และส่งเสริมการเมืองระบอบประชาธิปไตย

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ราษฎรอาวุโส ได้กล่าวไว้ว่า “ประชาคมตำบล คือ ประชาธิปไตยที่แท้จริง เป็นประชาธิปไตยระดับรากหญ้าที่เป็นธรรมาธิปไตย การเลือกตั้งเป็นเพียงรูปแบบแต่อาจขาดสาระ และดีไม่ดีเงินเข้าครอบงำ กลายเป็นเงินเป็นใหญ่ หรือ ธนาธิปไตย นำไปสู่เผด็จการด้วยเงิน และนำไปสู่ความเสื่อมเสียทางศีลธรรม ไม่เป็นธรรมาธิปไตย ประชาคมตำบล เกิดจากการริเริ่มของคนในชุมชน ที่ต้องการมารวมตัวกันทำสิ่งดี ๆ เช่น ศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของท้องถิ่นของตนร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำมาหากินโดยสุจริต ดูแลสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม มีการพัฒนาจิตใจให้งดงามยิ่ง ๆ ขึ้น เป็นต้น แต่ละตำบลควร

จัดทำ พิพิธภัณฑ์ตำบลกันขึ้นมาเอง อาจจะตกลงกันใช้วัดใดวัดหนึ่งเป็นที่ตั้ง พิพิธภัณฑ์จะกระตุ้นให้มีการศึกษารวบรวมประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นแหล่งเรียนรู้และศูนย์รวมจิตใจของตำบล” (ประเวศ วะสี และคณะ,2542)

โรเบิร์ต พัทนัมได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่ง ชื่อ“Making Democracy Work : Civic Tradition in Modern Italy” ประชาธิปไตยที่จะได้ผลนั้นต้องเป็น “ประชาธิปไตยทางราบ” ไม่ใช่ “ประชาธิปไตยทางตั้ง” (Robert D.Putnam,1993)

Civic Tradition หมายถึง การที่ประชาชนมีวัฒนธรรมรวมตัวกัน ทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างมาก ที่เรียกกันว่า มีความเป็นประชาสังคม (Civil Society) หรือ ประชาคมเข้มแข็ง หรือ การมีทุนทางสังคมตรงกันข้ามกับสังคมที่มีความสัมพันธ์กันด้วยอำนาจ เช่น นายกับไพร่ ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ที่เรียกว่า ความสัมพันธ์ทางตั้ง

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เป็นการกระจายโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง การบริหารการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมตลอดจนการควบคุมโดยตรงจากประชาชนคั้งนั้นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การที่อำนาจในการตัดสินใจไม่เป็นของกลุ่มคนจำนวนน้อยแต่อำนาจได้รับการจกสรรระหว่างประชาชน เพื่อทุก ๆ คนได้มีโอกาสที่จะแสดงความต้องการของตนต่อกิจกรรมส่วนรวม

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญ ในการสร้างประชาธิปไตยอย่างยั่งยืนและส่งเสริมธรรมาภิบาล ตลอดจนการบริหาร หากการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้นเพียงใดก็จะช่วยให้มีการตรวจสอบการทำงานของผู้บริหาร และทำให้ผู้บริหารมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการป้องกันนักการเมืองจากการกำหนดนโยบายที่ไม่เหมาะสมกับสังคมนั้น นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนยังเป็นการสร้างความมั่นใจว่า เสียงของประชาชนจะมีคนรับฟัง อีกทั้งความต้องการ หรือ ความปรารถนาของประชาชนจะได้รับการตอบสนอง (คะเนิงนิจ ศรีบัวเอี่ยมและคณะวิจัย,2544:7-8) อยากให้ลองนึกภาพการหาเสียงของนักการเมืองก่อนและหลังการเลือกตั้ง ไม่ว่าที่ยุคที่สมัยจะพบว่าช่วงก่อนการเลือกตั้ง ผู้สมัครจะมีเวลามากสำหรับการเขียน ทำความรู้จักกับประชาชนอย่างไร้ขีดเรียกได้ว่า อ่อนน้อม ถ่อมตน ยกมือไหว้คนทุกระดับ

ได้อย่างไม่เคอะเขิน แต่หลังการเลือกตั้งที่ได้รับชัยชนะจนเป็นนักการเมืองสมใจแล้ว จะเห็นความแตกต่างของผู้แทนอย่างเห็นได้ชัด เช่น เวลาสำหรับประชาชนมีน้อยลง ใครจะขอเข้าพบต้องผ่านการนัดหมายที่มีพิธีรีตองอย่างเต็มรูปแบบ เกียรติยศของนักการเมืองช่างสูงส่ง ดังนั้นถ้าต้องการให้นักการเมืองเห็นความสำคัญของประชาชน นั่นคือ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการชี้ชะตา นักการเมือง ด้วยการเลือกตั้ง ของประชาชนรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ได้รับการกล่าวขานว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” เพราะมีกระบวนการจัดทำโดยประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และหัวใจของรัฐธรรมนูญฉบับนี้เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ โดยกำหนดหลักการของประชาธิปไตยแบบประชาชนมีส่วนร่วมไว้ในมาตรา 8 ว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย” ที่ก่อให้เกิดผลในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างหลักของการบริหารจัดการประเทศในภาพรวม 3 ประการคือ

1) การปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจขององค์กรนิติบัญญัติ โดยการให้วุฒิสมาชิกมาจากการเลือกตั้งเพื่อให้โอกาสตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ นอกกระบบพรรคการเมืองเข้ามามีส่วนร่วมในงานนิติบัญญัติโดยการให้สิทธิประชาชนริเริ่มเสนอร่างกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ และโดยการให้ตัวแทนประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในสภาผู้แทนราษฎร โดยให้ผู้แทนองค์กรเอกชนด้านเด็กสตรี คนชรา ผู้พิการหรือทุพพลภาพ เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการการวิสามัญร่างพระราชบัญญัติ ที่มีผลกระทบต่อกลุ่มคนดังกล่าวได้

2) การปรับเปลี่ยนระบบในการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจและสังคมในฝ่ายบริหารโดยการกำหนดให้มีสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรอิสระประกอบด้วยบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่นอกภาครัฐ ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและให้ข้อเสนอแนะต่อคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

3) การปรับโครงสร้างการกระจายอำนาจ โดยการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากขึ้น โดยการรับรองความเป็นอิสระในการกำหนดนโยบายและการบริหารงาน โดยเฉพาะในการจัดการศึกษา การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการส่งเสริมรักษาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น และมีสิทธิเสนอถอดถอนสมาชิกผู้บริหารสภาในท้องถิ่น

หากจะพิจารณาเรื่องการบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีความเป็นประชาคมตำบลที่ใกล้ชิดกับประชาชน เพื่อให้เข้าการสู่กระบวนการประชาสังคมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจเรื่อง ขบวนการประชาสังคมแบบใหม่ หรือ New Social Movement เป็นการแก้ปัญหาสังคมที่ถีกไปจากวิธีการแก้ปัญหาแบบเดิม จากที่มุ่งต่อสู้กับอำนาจรัฐ กดดันรัฐให้มาตอบสนอง และสร้างนโยบายเพื่อแก้ปัญหาของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มาสู่ประเด็นที่มีความหลากหลายมากขึ้นแล้วก็ไม่จำเป็นจะต้องเป็นการต่อสู้ที่บอกกับรัฐเฉย ๆ ว่าประชาชนเดือดร้อนเป็นอย่างไร แต่เป็นวิกฤตของคนทั้งหมดประชาชนในพื้นที่ต้องเข้ามาร่วมรับรู้และรับผิดชอบต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมมากขึ้น มีการนำเสนองานของปีเตอร์ เซ็ง (Peter Senge) เกี่ยวกับเรื่อง การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งจะเป็นที่มาของการสร้างประชาสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

- (1) **“Personal mastery”** หมายถึง การกำหนดตัวตนของประชาชน เพื่อเรียนรู้ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะเข้าสู่กระบวนการประชาสังคม
- (2) **“Shared vision”** หมายถึง การกำหนด สร้างวิสัยทัศน์และทิศทางร่วมกัน โดยมองอนาคตร่วมกันของประชาชน
- (3) **“Team Learning”** หมายถึง รูปแบบกระบวนการจัดการแบบใหม่ให้กับประชาชนกล่าวคือ การสร้างความเข้าใจว่า ผู้นำแบบเดิม เป็นผู้นำเดี่ยว ต้องเปลี่ยนเป็นการนำแบบกลุ่ม

จะเห็นได้ว่า แนวทางการสร้างประชาสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการทางธรรมชาติธรรมชาติ สิ่งสำคัญที่ควรจะต้องสร้างให้ได้ คือ การสร้างจิตสำนึกสาธารณะ (Public Good) ซึ่งอาจเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทยที่ยึดติดอยู่กับผู้นำ ตัวบุคคล แบบสังคมเดิมที่เป็นแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ดังนั้นจึงต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ วิธีคิด ค่านิยม ความเชื่อแบบเดิม ๆ คือ การสร้างกลุ่ม สร้างผู้นำจากหลาย ๆ ส่วน เพื่อเป็นการกระจายผู้นำทางความคิด ผู้นำทางการทำงาน โดยต้องใช้กิจกรรมเป็นตัวนำความสนใจให้คนกลุ่มใหญ่เข้ามาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน ที่สำคัญต้องไม่มองข้าม วิธีการสร้างสันติ และลดความขัดแย้งในกลุ่ม เช่น การสร้างประชาธิปไตยในกลุ่ม มีการประนีประนอม การเจรจาต่อรอง การผ่อนปรน การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ โดยยึดหลัก เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ นักปราชญ์ทางสังคมศาสตร์หลายท่านยืนยันว่า สังคมประชาธิปไตยในงานพัฒนาชนบทนั้น งานจะสำเร็จได้ด้วยการมีส่วนร่วมของ

สมาชิกชุมชน สมาชิกองค์กร รวมถึงหน่วยงานของรัฐ ประชาชน กับรัฐบาล ซึ่งควรมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ดังนี้ (สกุณต์ สายบุญฤดี, 2537:5)

- **ส่วนร่วมในการรับรู้** การได้รับข่าวสาร ซึ่งเป็นข่าวสารความเป็นไปของบ้านเมือง ความรู้หรือวิชาการต่าง ๆ ซึ่งเป็นการตกทอดทางสติปัญญาของมนุษย์จากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง สังคมหนึ่งสู่อีกสังคมหนึ่ง
- **ร่วมคิดจากการได้รับรู้ นำมาสู่การขบคิด พิจารณา** มีโอกาสแสดงความคิดเห็น แสวงหาแลกเปลี่ยนในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีคุณภาพ
- **ร่วมตัดสินใจ** มีโอกาสที่จะตัดสินใจรับหรือไม่รับกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน กับชีวิตของตน อันถือว่าหากมนุษย์มีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกันแล้ว ผลที่เกิดขึ้นย่อมเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการ สอดคล้องกับปัญหา เกิดความรัก ความหวงแหน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของและต้องดูแลรักษา ขั้นตอนนี้จะเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด
- **ร่วมวางแผนและดำเนินการ** การวางแผนร่วมกันและการดำเนินร่วมกัน ย่อมเกิดพลังในการทำให้โครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ได้รับความสำเร็จอย่างรวดเร็ว
- **ร่วมกันประเมินผล** ประเมินค่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการแล้ว หรือกิจกรรมที่ดำเนินการต่อไป
- **ร่วมรับผิดชอบ** การคงอยู่ของกิจกรรมนั้นไม่มีใครปฏิเสธว่า เป็นผลจากการรับผิดชอบและการปฏิบัติดูแลรักษาร่วมกัน สำหรับสิ่งที่เกิดผลเสียหาย หากมีการรับผิดชอบ ก็จะพบกับสิ่งที่เราชอบพลวัตรของกิจกรรมจะต่อเนื่องต่อไปเช่นกัน
- **ร่วมรับผลประโยชน์** ในงานพัฒนาชุมชนของกิจกรรมย่อมตกแก่สมาชิกชุมชน ส่วนชุมชนจะกระจายผลประโยชน์ไปสู่สมาชิกแต่ละคนอย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ของชุมชนนั้น เช่น อาจใช้วิธีเฉลี่ยประโยชน์ หรือใช้เกณฑ์แบ่งปันตามสัดส่วนของทุนแรงงาน การจัดการหรือตามผลงาน เป็นต้น
- **สำหรับผู้บังคับบัญชาที่เช่นกัน** จะต้องสนใจ เอาใจใส่ กระตือรือร้น อยู่เสมอ มีความพร้อมที่จะรับการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งการเรียนรู้สามารถทำได้ทุกคน ทุกสถานการณ์ ถ้าหากทุกคนทำได้ตามนี้แล้ว การพัฒนา ก็จะประสบผลสำเร็จ เป็นประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัว หน่วยงาน ชุมชนสังคม และประเทศชาติ

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ (Patronage System)

ระบบอุปถัมภ์เป็นชื่อเรียกระบบที่ไม่มีใครเป็นคนคิดค้น แต่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของมนุษย์ ที่มีความสัมพันธ์กันเป็นลำดับชั้นในแนวดิ่ง โดยเฉพาะในสังคมไทยเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญแก่ตัวบุคคล มากกว่าความรู้ความสามารถ ให้ความสำคัญแก่ชาติชั้นวรรณะที่สูงกว่า ผสมกับลักษณะนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตน จึงเป็นปัจจัยที่เกื้อกูลต่อระบบอุปถัมภ์เป็นอย่างยิ่ง นักวิชาการได้ให้ความหมายหรือคำนิยามของระบบอุปถัมภ์ไว้หลากหลาย ดังนี้

อคิน รพีพัฒน์(2518:87-89) ได้กล่าวถึงระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยไว้ว่า “ระบบอุปถัมภ์เป็นผลมาจากความเชื่อของคนไทยในเรื่องของบุญกรรมและเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ เช่น ความเชื่อที่ว่าผู้ที่เกิดมาท่ามกลางทรัพย์สินเงินทองและอำนาจวาสนา เป็นเพราะกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อน... ทำให้คนไทยยอมรับความแตกต่างในฐานะตำแหน่งที่ลดหลั่นเป็นชั้นๆ ว่าเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ และธรรมดา และยึดถือความแตกต่างเป็นหลักสูงต่ำของฐานะในการจัดระเบียบของสังคม ในด้านพฤติกรรมที่เห็นได้ง่าย คือ ความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่-ผู้น้อย หรือความสัมพันธ์แบบลูกพี่-ลูกน้อง ความสัมพันธ์แบบดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความไม่เสมอภาคในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ของผลประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจการเมือง หรือสังคมก็ตาม ซึ่งความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เองที่เรียกว่า ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่งที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีทรัพยากรต่างกัน ทรัพยากรในที่นี้ไม่ได้หมายถึงทรัพย์สินแต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงอย่างอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นอำนาจทางการเมืองหรือสิทธิพิเศษทางสังคมเป็นต้น”

วารุณี โอสธารมย์ (2552) ได้กล่าวไว้ว่า “ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ภายใต้ระบบมูลนายไพร่ โดยมีต้นแบบเป็นกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ และกลุ่มผู้นำแบบไม่เป็นทางการเช่น นักเลง หรือกลุ่มโจร เป็นเครือข่ายคอยช่วยเหลือชาวบ้านจนกระทั่งประมาณสมัยรัชกาลที่ 5 ระบบอุปถัมภ์ได้เปลี่ยนไปจากเดิม เพราะรัฐมีการปรับใช้ระบบราชการแบบใหม่ โดยให้ฝ่ายปกครองมีอำนาจในการดูแลประชาชน ประชาชนส่วนใหญ่จึงหันมาพึ่งระบบอุปถัมภ์ที่มีเจ้าหน้าที่รัฐเป็นศูนย์กลาง”

วิทยากร เชียงกูล (2552) ได้กล่าวไว้ว่า “ระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยเป็นระบบที่ล้าหลังมาก เพราะเศรษฐกิจปัจจุบันพัฒนาแบบทุนนิยมเน้นการแข่งขันที่ใช้ความรู้ความสามารถและคุณธรรม

เป็นหลัก และที่ผ่านมามากหลายประเทศไม่ว่าจะเป็น สิงคโปร์ เกาหลีใต้ ก็สามารถหลุดพ้นจากระบบอุปถัมภ์ได้ เราควรนำวิธีการแก้ปัญหามาปรับใช้ แต่คนในสังคมไทยยังติดความสบายจึงไม่ตื่นตัวที่จะแก้ปัญหานี้”

เมื่อพิจารณาจากความหมายที่นักวิชาการข้างต้นได้ให้ไว้ จะเห็นได้ว่า ระบบอุปถัมภ์เป็นสิ่งที่อยู่คู่สังคมไทยมาช้านาน ถึงแม้กาลเวลาจะเปลี่ยนไป หรือระบอบการปกครองจะเปลี่ยนไปก็ตาม ระบบอุปถัมภ์ก็ยังคงอยู่ เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปในส่วนของรายละเอียดเท่านั้น แต่ในด้านของหลักการยังคงเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งสรุปหลักการสำคัญของระบบอุปถัมภ์ดังนี้

- 1) ระบบสืบสายโลหิตเป็นระบบที่บุตรชายคนโตจะได้สืบทอดตำแหน่งของบิดา
- 2) ระบบชอบพอเป็นพิเศษ เป็นระบบที่แต่งตั้งผู้ที่อยู่ใกล้ชิด หรือคนที่โปรดปรานเป็นพิเศษให้ดำรงตำแหน่ง
- 3) ระบบแลกเปลี่ยน เป็นระบบที่ใช้สิ่งของหรือทรัพย์สินมีค่ามาแลกเปลี่ยนกับตำแหน่งการที่องค์กรหรือหน่วยงานใดก็ตามยึดระบบอุปถัมภ์เป็นแนวปฏิบัติในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ของตนจะก่อให้เกิดผลดังนี้
 - (1) การพิจารณาบรรจุแต่งตั้ง เลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง เป็นไปตามความพอใจส่วนบุคคลของหัวหน้าเป็นหลัก ไม่ได้คำนึงถึงความรู้ความสามารถของบุคคลเป็นเกณฑ์
 - (2) การคัดเลือกคนไม่เปิดโอกาสที่เท่าเทียมกันแก่ผู้ที่มีสิทธิ์ แต่จะเปิดโอกาสกับพวกพ้องตนเองก่อน
 - (3) ผู้ปฏิบัติงานมุ่งทำงานเพื่อเอาใจผู้ครองอำนาจ มากกว่าจะปฏิบัติงานตามหน้าที่
 - (4) อิทธิพลทางการเมืองเข้ามาแทรกแซงการดำเนินงานภายในของหน่วยงาน
 - (5) ผู้ปฏิบัติงานไม่มีความมั่นคงในหน้าที่ที่กำลังทำอยู่ เพราะอาจถูกปลดได้ถ้าผู้มีอำนาจพอใจ (ไพโรจน์ อุทิศ, 2547)

ข้อดีของระบบอุปถัมภ์นี้คือ ทำให้เกิดการบริหารจัดการรวดเร็ว สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้สะดวก ความขัดแย้งในการตัดสินใจมีน้อย มีความเหมาะสมกับบางตำแหน่ง สอดคล้องกับการปกครองที่มีระบบพรรคการเมือง ระบบอุปถัมภ์มักจะมีการบริหารจัดการที่รวดเร็วเพราะไม่ต้องรอความเห็นชอบจากใคร ผู้มีอำนาจสูงสุดสามารถสั่งการได้ทันที การแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการทำงานทำได้สะดวกเพราะผู้มีอำนาจสูงสุดหรือผู้อุปถัมภ์สามารถจะสั่งการได้อย่างเด็ดขาด ไม่มีใครโต้แย้งคำสั่งหรือการตัดสินใจ และอาจเป็นเพราะข้อดีเหล่านี้เอง ที่ยังคงทำให้ระบบอุปถัมภ์ยังคงอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดมาจนถึงทุกวันนี้

ข้อเสีย ของ ระบบอุปถัมภ์คือ ไม่มีหลักประกันว่าจะได้คนที่มีความรู้ความสามารถ รัับใช้คนมากกว่าหน่วยงาน ขวัญกำลังใจของผู้ปฏิบัติงานไม่ดี หน่วยงานพัฒนาได้ยาก โอกาสที่ระบบอุปถัมภ์จะได้คนที่มีความรู้ความสามารถนั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ยาก เนื่องจากการจะรับคนก็มักจะดูที่ว่าเป็นคนของใคร หรือว่ามีความสัมพันธ์อย่างไรผู้บริหาร ส่วนเรื่องความรู้ความสามารถเป็นเรื่องรองลงไป ไม่ถึงกับไม่มีความรู้ความสามารถ แต่ถ้ามีการสอบแข่งขัน จึงจะได้คนที่เก่งจริงๆ เข้ามา นอกจากนั้น ยังขาดความเสมอภาค ไม่มีความมั่นคงในหน้าที่การงาน มีการเล่นพรรคเล่นพวก นอกเหนือจากนั้นยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาในระบอบประชาธิปไตย

ระบอบประชาธิปไตยให้ความสำคัญกับสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค ซึ่งขัดแย้งกับระบบอุปถัมภ์ทุกประการโดยเฉพาะความเสมอภาค ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์และความอุปถัมภ์ที่มีต่อกัน ดังนั้นจึงมีความขัดแย้งและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยอย่างมาก จะเห็นได้ว่า ปัญหาทางการเมืองในประเทศไทยขณะนี้ มีมูลเหตุมาจากค่านิยมระบบอุปถัมภ์ประชาชนเฝ้ารอคอยการอุปถัมภ์จากรัฐหรือนักการเมือง ตั้งแต่ระดับชุมชนคือ อบต. จนกระทั่งถึงระดับประเทศคือ ส.ส. หากนักการเมืองคนไหนไม่ให้ความอุปถัมภ์ก็จะไม่ได้คะแนนเสียง จึงเกิดค่านิยมในการหาคะแนนเสียงด้วยการให้ความอุปถัมภ์ประชาชนในพื้นที่ของตนในเรื่องต่างๆ เช่น พัฒนาดินหนทางพัฒนาระบบชลประทาน ซึ่งเป็นรูปธรรมเห็นผลงานชัดเจน แต่เป็นการพัฒนาที่ขาดความยั่งยืน เพราะส่งเสริมให้ประชาชนงอมืองอเท้า รอความช่วยเหลือจากรัฐ หรือนักการเมืองเท่านั้น จึงเป็นสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยของไทยสาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า คนไทยคุ้นเคยกับระบบอุปถัมภ์มาเป็นเวลานาน

ชัยยันต์ ประดิษฐ์ศิลป์(2552) ได้กล่าวไว้ว่า “แม้ประเทศไทยมีการเลิกใช้ระบบอุปถัมภ์อย่างเป็นทางการ คือมูลนายไพร่ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แต่คนในชาติยังปฏิบัติตัวด้วยความคุ้นชินจนมาถึงปัจจุบันเราสามารถพบตัวอย่างได้มากมายไม่ว่าจะเป็น กรณีการแจกปลากระป๋องเน่าชาวคอย กรณีหุ้นส่วนในซานดิเก๊าผับ กรณีเส้นสายในสำนักงานตำรวจ กรณีโควตาเก้าอี้ของบรรดาสังหัจจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ในกระทรวงมหาดไทย ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ที่ไม่ได้เขียนไว้เป็นทางการในระเบียบกฎหมาย... ความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการในลักษณะนี้มีอยู่ทั่วประเทศ โดยเฉพาะแวดวงราชการ กลุ่มคนเหล่านี้มีความสัมพันธ์กัน แบบลูกพี่-ลูกน้องที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นการสมัครงาน การเลื่อนตำแหน่ง การโยกย้าย การฮั้วประมูล ฯลฯ หากคุณไม่ใช่พวกคุณจะไม่ได้รับอภิสิทธิ์”

จากข้อมูลเรื่องระบบอุปถัมภ์ที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า ระบบอุปถัมภ์ได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยแทบทุกแห่ง แทบทุกหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นของรัฐหรือเอกชน ทำให้เป็นอุปสรรคในการพัฒนาองค์กร หน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน และรวมไปถึงการพัฒนาประเทศชาติด้วย เพราะทรัพยากรมนุษย์ของชาติยังไม่รู้จักการพึ่งตนเอง รักศักดิ์ศรีของตนเองไม่รู้ถึงศักยภาพของความเป็นมนุษย์ว่าสามารถฝึกได้ จนเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐ เป็นมนุษย์ที่มีคุณธรรม รักความถูกต้อง ซึ่งเป็นเป้าหมายในการพัฒนาประเทศของทุกประเทศก็ได้ ด้วยเหตุที่มนุษย์จัดเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญมากนั่นเอง ดังนั้น ในประเทศที่มีการพัฒนาคุณภาพประชากรของตนให้เป็นมนุษย์ที่มีคุณธรรม รักความถูกต้อง มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ให้ความสำคัญในการพึ่งตนเอง มากกว่าพึ่งพาผู้อื่น จึงไม่ใช้ระบบอุปถัมภ์ในการบริหารจัดการ แต่ใช้ระบบคุณธรรม (Merit System) ในการพัฒนาองค์กร หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนให้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างแข็งแกร่งและมั่นคง

2.6 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รุ่งทิพย์ กล้าหาญ (2539) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อโดยผ่านพิธีกรรมในชุมชน ผลการศึกษาพบว่าความเชื่อของผู้คนแต่ละสังคมเป็นผลมาจากการปรับตัวทางสังคม วัฒนธรรมของผู้คนเหล่านั้นตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ระบบความเชื่อเป็นสิ่งสะท้อนถึงระบบการคิด โลกทัศน์ ภูมิปัญญา วิธีปฏิบัติและวิถีชีวิตของคนเป็นเจ้าของความเชื่อนั้น ๆ ดังปรากฏจากประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมก็คือ สิ่งที่สำคัญในการ

ขัดเกลาสังคมของระบบความเชื่อ ซึ่งกระบวนการขัดเกลานั้นเป็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยมีกลไกของขนธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศีลธรรมและระบบถ่ายทอดจากการใช้ภาษาในการบอกเล่าหรือการใช้สัญลักษณ์แทนความหมายรวมถึงบทบาทของผู้เกี่ยวข้องภายใต้เงื่อนไขของโอกาส เวลาสถานการณ์และการควบคุมทางสังคมภายใต้บริบทของชุมชนยังผลให้เกิดการยอมรับและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งแสดงออกทางการกระทำในโอกาสและสถานการณ์ต่าง ๆ ของกลุ่มคนหรือปัจเจกชน

กฤษณา วจนสาระ (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่องการดำรงอยู่และผลกระทบของความคิดประชาสังคมในระดับชุมชนศึกษากรณี อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาครประชาสังคมในปริณิณทสาธาณะของบ้านแพ้วเกิดขึ้นจากหลายภาคส่วนด้วยกัน ได้แก่

ประการที่หนึ่ง ประชาสังคมที่มีลักษณะอิงอยู่กับภาครัฐและตลาด เป็นกลุ่มพื้นฐานที่สามารถพบได้ทั่วไปในทุกหมู่บ้านของประเทศ เนื่องจากก่อตั้งขึ้นเพื่อตอบสนองนโยบายของทางราชการและการเติบโตของตลาด โดยเฉพาะการสนับสนุนเงินงบประมาณ และการสนับสนุนปัจจัยการผลิตทางการเกษตรจากภาครัฐ มีโครงสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มเป็นทางการ เช่น กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ สมาชิกระดับนำส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ทำงานใกล้ชิดอยู่กับหน่วยงานราชการ และมีทุนทางสังคมในรูปของเครือข่าย อิทธิพลบารมีที่สะสมมาแต่เดิมในการตั้งตัวเป็นผู้นำทำกิจกรรมต่าง ๆ อาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งเครือญาติ เพื่อนบ้านใกล้ชิด และกึ่งอุปถัมภ์ต่างตอบแทน ร่วมกับช่องทางในการจัดสรรทรัพยากรผสมผสานเป็นแรงยึดเหนี่ยวของกลุ่ม กลุ่มลักษณะนี้จึงอาจเรียกได้ว่าเป็นความพยายามของภาครัฐที่เข้ามาแบ่งปันพื้นที่สาธารณะในรูปของประชาสังคม

ประชาสังคมลักษณะที่สอง หมายถึงภาคสังคมที่เป็นอิสระจากอำนาจการเมืองหรือรัฐ และภาคธุรกิจที่แสวงหากำไร โดยพื้นฐานแล้วจะเป็นพื้นที่หรือเวทีที่เปิดให้แก่ชาวบ้านในการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความเห็นและข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ โดยเฉพาะประเด็นผลประโยชน์สาธารณะ ประชาสังคมในลักษณะนี้เกิดขึ้นกระจัดกระจาย มีความหลากหลายไปในแต่ละชุมชน กล่าวคือ มีตั้งแต่เป็นพื้นที่หรือเวทีสาธารณะให้แก่ชาวบ้านได้เข้ามารวมกลุ่ม พบปะ พูดคุย อย่างที่เรียกกันทั่วไปว่า “สภาคาแฟ” หรือเป็นกลุ่มของภาคเอกชนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อทำงานอาสาสาธารณะโดยตรงทั้งทางด้านสาธารณกุศล การศึกษา คุณภาพชีวิต สาธารณสุข ฯลฯสำหรับการรวมกลุ่มแบบที่

เรียกว่า “สภาคาแฟ” นั้น ส่วนใหญ่เกิดขึ้นตามร้านค้าในหมู่บ้าน ซึ่งมักจะทำหน้าที่แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารด้านต่าง ๆ เช่น ราคาผลผลิต ความรู้ด้านการเกษตร ข่าวสารของกองทุนหมู่บ้านหรือกลุ่มออมทรัพย์ รวมถึงเรื่องราวทั่วไปในชีวิตประจำวัน เรียกว่ามีหน้าที่สำคัญในการเป็นปฏิบัติการทางการสื่อสารในระดับหมู่บ้าน ที่อาจจะนำไปสู่การเคลื่อนไหวในชุมชน หรือการตัดสินใจในเชิงนโยบายได้ในบางกรณี ตามแต่สถานการณ์ปัญหาของแต่ละชุมชนขณะเดียวกัน ในอีกระดับหนึ่งก็มีประชาสังคมที่กำหนดโครงสร้างขององค์กรเป็นทางการ จัดตั้งอยู่ในรูปแบบของสถาบัน องค์กร สโมสร มูลนิธิ ฯลฯ สมาชิกส่วนใหญ่มีความต้องการร่วมกันที่จะทำกิจกรรมอาสาสมัคร ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ เข้าร่วมกับภาครัฐในการตัดสินใจและรับผิดชอบกิจการสาธารณะของชุมชนในบางด้าน ทำหน้าที่สะท้อนปัญหาความต้องการของชุมชน และต่อรองผลประโยชน์กับภาครัฐได้ในบางกรณี ซึ่งบทบาทเหล่านี้มีความเข้มข้นแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มองค์กร

ประชาสังคมลักษณะที่สาม เรียกว่าประชาสังคมที่อยู่ในภาคส่วนปัจเจกหรือปริมณฑลส่วนตัว เป็นการรวมกลุ่มของผู้ที่มีความสนใจเฉพาะตัว เพื่อความสนใจร่วมกันของสมาชิกในเชิงปัจเจกบุคคล มากกว่าที่จะทำกิจกรรมเพื่อผลประโยชน์ร่วมของชุมชน ในบางกรณีกลุ่มเหล่านี้ก็มีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาอย่างเป็นทางการ เพื่อโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร โดยเฉพาะงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐในการดำเนินกิจกรรม

พงษ์ศักดิ์ ทักษิณสุข (2551) ได้ทำการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตความเป็นประชาธิปไตยของประชาชน และปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ของประชาชนตำบลท่าศาลา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าประชาชนในตำบลท่าศาลา มีวิถีความเป็นประชาธิปไตยซึ่งจะเห็นได้จากการใช้หลักฉันทามติของเสียงส่วนมาก เป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการจัดการกับปัญหาที่มีความคิดเห็นค่อนข้างหลากหลาย ภายใต้งานใช้ข้อมูลและความเห็นเป็นเหตุเป็นผล นอกจากนี้ประชาชนยังมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน รวมถึงการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการชุดต่างๆ และมีช่องทางให้ประชาชนในพื้นที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ตั้งแต่การใช้สิทธิเลือกตั้ง ไปจนถึงการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ และการตรวจสอบควบคุมการทำงานของหน่วยงาน โดยมีวัฒนธรรมชุมชนและสังคมที่มีลักษณะเป็นสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบททำให้สังคมมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และพึ่งพาอาศัยกัน ส่งผลให้

แม้ในบางกรณีที่เกิดการขัดแย้งทางความคิดเห็นขึ้น ก็ไม่ได้ลุกลามเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงแต่อย่างใดข้อจำกัดของวิถีความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตำบลท่าศาลาได้แก่ การที่สังคมบางกลุ่มไม่ยอมรับในฉันทามติของเสียงส่วนมาก อาจนำมาซึ่งคลื่นใต้น้ำที่อาจก่อให้เกิดความแตกแยกในสังคมได้ และปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างสม่ำเสมอ เพราะทุกคนจำเป็นต้องประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงปากท้องและครอบครัว ซึ่งปัญหาดังกล่าวสามารถแก้ไขได้โดยการกำหนดช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับเวลาว่างของประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่นอกจากนี้ จากการสังเกตการณ์ยังพบว่าแกนนำในชุมชนโดยเฉพาะกำนันและผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีความใกล้ชิดและมีบทบาทในชุมชนมาก เป็นคนเดิมมาหลายสมัยแล้ว ซึ่งบุคคลดังกล่าวมีบทบาทอย่างมากในการชี้นำสังคมในการตัดสินใจต่างๆ อาทิ การประชุมประชาคมเพื่อคัดเลือกโครงการต่างๆ ในการขอรับงบประมาณจากเทศบาล

อุดม คุณา (2551) ได้ทำการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของผู้นำชุมชนกับประชาชนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองในตำบลพระบาทอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาในครั้งนี้พบว่า ความสัมพันธ์และรูปแบบระบบอุปถัมภ์ของผู้นำชุมชนและประชาชนของชุมชนตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เป็นไปในลักษณะเป็นการช่วยเหลือ ฟังพาอาศัยเอื้อเฟื้อต่อกัน ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของสังคมไทย เพราะความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เน้นความช่วยเหลือเกื้อกูลและการตอบแทนที่เราเรียกว่า “บุญคุณ” ความสัมพันธ์ในลักษณะเช่นนี้นับว่ามีผลดีต่อคนไทยทั้งในด้านสังคมและเศรษฐกิจการเมือง แต่เมื่อไรก็ตาม ที่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เข้าไปมีบทบาทต่อการวางแผนหรือการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรสาธารณะ เช่น ระบบการเมือง เวทีการเมืองหรือองค์กรทางธุรกิจเอกชน ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ อาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาองค์กรเหล่านั้นให้เจริญก้าวหน้าได้เช่นกัน ในส่วนของรูปแบบเครือข่ายโครงสร้างทางสังคมพบว่า พัฒนามาจากระบบเครือญาติ ในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ด้วยความสัมพันธ์ในระบบดังกล่าว จึงทำให้ระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนยังเกาะเกี่ยวแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นนั่นเองรวมทั้งความเกี่ยวข้องของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของผู้นำชุมชนกับประชาชนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นพบว่าหากผู้นำชุมชนมีคุณลักษณะ หรือคุณสมบัติและความรู้ความสามารถที่ดี จะเป็นคุณสมบัติที่

สนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยผ่านสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของกับผู้นำชุมชนกับประชาชนนั่นเอง

ณัฐพงษ์ คันทรศ (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่องกระบวนการประชาสังคมในเขตเทศบาลตำบลฟ้าฮ่ามอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการประชาสังคมในเขตเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม ซึ่งมีกระบวนการและกลไกที่สำคัญซึ่งเกิดจากการรวมตัวของประชาชนในเขตพื้นที่ประกอบไปด้วยลักษณะที่มีความสำคัญ คือ 1) ความเป็นกลุ่มประชาสังคมของกระบวนการประชาสังคม 2) ความมีจิตสำนึกสาธารณะของกลุ่มประชาสังคม 3) เครือข่าย และการติดต่อสื่อสารของกลุ่ม 4) การแก้ไขปัญหาในชุมชน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวผู้วิจัยได้ทำการศึกษาผ่านรูปแบบประชาสังคมชุมชนที่ปรากฏซึ่ง ผู้วิจัยพบว่า เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลฟ้าฮ่ามในรูปแบบกิจกรรมการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมสาธารณะประโยชน์ รูปแบบกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณี และรูปแบบกิจกรรมการจัดการด้านสุขภาพอนามัยชุมชน

ศิริพร ใจสุข (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่องกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน :กรณีศึกษาชุมชนบ้านวังป๋อง ตำบลเหมืองแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนบ้านวังป๋องมีลักษณะวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยอยู่ในระดับมากทั้งในด้านการเคารพเหตุผลมากกว่าตัวบุคคล การประนีประนอม การมีระเบียบวินัย และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เป็นการดำรงชีวิตประจำวันที่เน้นบทบาทหน้าที่ของบุคคลในสังคมอันเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนอย่างยั่งยืน สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดเป็นพลังชุมชนในการทำกิจกรรมสาธารณะเพื่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ไพรัช ดันอุด (2552) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้นำและประชาชนในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเมืองน่านอยู่ ผลการศึกษา พบว่าผู้นำชุมชนและประชาชนมีแนวคิดในการพัฒนาชุมชนเน้นบทบาทหน้าที่ของทุกคนในชุมชนต้องช่วยกันตั้งแต่เริ่มเข้าร่วมโครงการ การดำเนินงานการประเมินผลรวมไปถึงการแสดงความคิดเห็นผ่านเวทีประชาคม การทำแผนชุมชน และการรวมกลุ่มเพื่ออำนาจการต่อรองในขอบเขตของการตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหของชุมชน โดยได้รับประสบการณ์การพัฒนาจากบุคคลภายในและภายนอกชุมชน รูปแบบของการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนจะแสดงออกในลักษณะการตัดสินใจการควบคุมกำกับดำเนินงานให้เป็นไปตามแผน ส่วนประชาชนแสดงออกในลักษณะของการปฏิบัติตามแผน ภายใต้การตัดสินใจ

ด้วยตนเอง ประชาชนได้รับผลประโยชน์คือ ปัญหาของชุมชนได้รับการแก้ไข ประชาชนมีส่วนร่วมในการทำแผนชุมชนมากขึ้นจึงได้รับงบประมาณชุมชนมากขึ้น ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง คือปัจจัยส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ อาชีพ รายได้ การศึกษา มีผลต่อการพัฒนาชุมชนน้อย และปัจจัยภายนอก เช่นการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและประชาชน ทุนทางสังคม ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม การสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชน มีผลต่อการพัฒนาชุมชนมากแต่ยังน้อยกว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชุมชน กล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเมื่อนำอยู่มากกว่าทุนทางสังคม

2.7 กรอบแนวคิดในการศึกษา

